

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДСИЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 373.016:78:008

Тамара Турчин, кандидат педагогічних наук, доцент,

докторант Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДСИЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

У статті розглядається питання підсилення ефективності початкової музичної освіти. Актуалізацію культурологічних чинників початкової музичної освіти спрямовано на забезпечення загальнокультурного розвитку учнів початкової школи в процесі музичного навчання, ознайомлення із шедеврами світової художньої культури, усвідомлення музичного мистецтва як суттєвої складової загальної культури людства.

Ключові слова: культурологічні чинники, початкова музична освіта, соціальний досвід, художні образи, естетичні цінності.

Лит. 2.

Постановка проблеми. Ознакою нашого часу є зростаючий інтерес до музичної освіти, а, саме, початкового музичного навчання. І не випадково, адже пов'язано з пошуками шляхів подолання духовної кризи суспільства, формування системи культурних цінностей, здатної відповісти на запити сьогодення, виховання особистості в контексті сучасної передової культури, опанування і збереження кращих світових, національних здобутків людства, прийняття соціокультурних норм суб'єктами навчально-виховного процесу та їхній подальший розвиток. Вивчення культури попередніх років надають можливість поєднати прогресивні творчі вітчизняні традиції з досягненнями світової сучасної науки і практики в національній українській школі XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукового доробку (І. Бех, В. Бутенко, І. Зязюн, Н. Миропольська, Г. Падалка, О. Савченко, О. Щолокова та інші) дає підстави говорити про зближення освіти і культури, що є давньою традицією та водночас однією з найважливіших тенденцій сучасної педагогічної думки. Культурологічний метод вирішення актуальних творчих проблем знаходить своїх прихильників у системі освіти (Н. Ничкало). Із загальної музичної освіти виокремлюються культуротворчі підходи, які конкретизуються у феномені музичної культури школярів і є одним із провідних серед наукових досліджень (Е. Абдулін, Л. Горюнова, Л. Масол, О. Ростовський, Л. Хлебникова та ін.). Культурологічні засади розвитку духовності, проблема актуалізації художнього досвіду як чинника становлення особистості ґрунтовно відображена у дослідженнях О. Жорнової, А. Могильного, С. Ничкало, О. Олексюк, О. Шевнюк та ін.

Метою даної статті є з'ясування значення культурологічних чинників для підсилення ефективності початкової музичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Культурологічний підхід до модернізації освіти, на думку І. Зязюна, має глобальну мету – “формування людини культури, здатної з максимальною ефективністю реалізувати свої індивідуальні здібності і свої інтелектуальні та моральні можливості, якій притаманна потреба і пристрасть до самореалізації. Адже людина культури, – вважає вчений, – це втілення зрізів культурного начала в людині: свободи, гуманності, творчості, духовності, адаптивності” [1, 14 – 36].

Актуалізація культурологічних чинників початкової музичної освіти спрямовується на забезпечення загальнокультурного розвитку учнів початкової школи в процесі музичного навчання, ознайомлення із шедеврами світової художньої культури, усвідомлення музичного мистецтва як суттєвої складової загальної культури людства. Ключ до розуміння специфіки художнього мислення і особливостей музичного мистецтва в початковому освоєнні молодшими школярами слід шукати в соціальному досвіді через художні образи. Проблеми взаємозв'язку мистецтва з освітою мають провідне значення в контексті як предметної підготовки учнів початкових класів, формування особистості, так і визначення ролі мистецтва у соціумі. Оскільки мистецтво є однією із найдоступніших форм засвоєння знань (адже в основному воно сприймається у конкретній формі прояву життя), проблеми вивчення мистецьких дисциплін у початковій школі необхідно розглядати в аспекті розвитку у молодших школярів творчого мислення, організації міжособистісної взаємодії та формування цілісної системи знань про реалізацію мистецьких завдань, тільки в такому випадку

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДСИЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

культурологічні чинники підсилять ефективність початкової музичної освіти. Особливість вивчення мистецьких дисциплін у культурологічному процесі полягає в тому, що вони здатні адаптувати особистість у соціумі і зорієнтувати на виконання потреб та замовлень державного рівня. В Україні питання культурологічного підходу мають набути відчутної гостроти у зв'язку з тим, що стратегічною метою держави є гуманізація соціальних відносин, необхідність вдосконалення механізмів підтримки учнів саме у період формування їх світогляду. Завдяки світогляду в дитині постійно має розвиватися почуття власної гідності і поваги до культур інших народів, національної самосвідомості, патріотичних почуттів. Осягнення музики молодшими школярами у культурологічному процесі призводить до самореалізації дітей та набуття високого соціального престижу. Учні мають оцінити музичне мистецтво за об'єктивним їх значенням для соціуму за допомогою різних систем. Естетична оцінка через особисте ставлення має розкрити загальнолюдську цінність музичного твору, його об'єктивну значущість для дитини. Звідси і постає важливість музичного мистецтва як складової культури та як особливої форми духовно – практичної діяльності учнів, тому що музичне мистецтво найбільш яскраво, виразно, але особистісно інтегрує дитину в світ людського буття, людської історії, людського життєвого досвіду та надає можливість сприйняти цей досвід індивідуально неповторно. За визначенням Б. Асаф'єва, музична культура – це “музика разом із її найближчим соціальним контекстом, з усією сукупністю “форм музикування” [2].

Головною проблемою сучасної музичної картини світу є величезний розрив між серйозною і популярною музикою, кожна з яких, у свою чергу, теж неоднорідна. Існуючий сьогодні розрив пояснюється тим, що достаток напрямків у набагато більшому ступені задовольняє різноманітні естетичні запити дитини. Сьогодні ці естетичні запити дуже відрізняються як для окремих людей, так і для соціальних груп. Тобто, можна говорити про те, що сучасна музична картина світу у культурологічному підході має потребу в новому естетичному наповненні відповідно до потреб сучасного слухача, музичними запитамі суспільства.

Як форма духовної культури музика має своє призначення, яке визначається, на нашу думку, в естетизації людського життя, в активізації в ній естетичного начала, реалізуючи це завдання. Музика виконує різноманітний ряд функцій відносно окремої дитини: пізнавальну і виховну,

мобілізує і компенсує, комунікативну і терапевтичну. В об'єктивній картині світу музика створює новий культурологічний і естетичний простір – музичну картину світу. Володіння власною концептосферою, музичне мистецтво діє в даному естетичному середовищі і впливає на культуру в цілому і на кожного конкретного слухача музичного твору. Місце музики в людській культурі визначається також її відношенням до ролі музики в обрядах і масових заходах. Важливим аспектом взаємозв'язку музики та інших областей культури є відношення музики до різних областей духовної культури. Філософський розгляд музичних явищ складається в урахуванні різноманітних зв'язків, у які вступає музика як одна із сфер культури, у розумінні того, що розвиток музичної культури є специфічним елементом всесвітньо-історичного процесу. Нескінченність зв'язків музики з життям людського суспільства, з різними аспектами культури, з усіма формами людської свідомості – свідчення багатства духовного змісту музики і надзвичайної складності її культурологічного розгляду. Але більш вагомим є питання про специфіку музичного мистецтва, його внутрішню природу в сучасному світі, тому що зрозуміти, що таке сучасна музика можна не шляхом поверхневого аналізу, але тільки в процесі комплексного аналізу, де філософські методи осмислення музичного мистецтва повинні сполучатися з культурологічними підходами.

Мистецтво є тією галуззю культуротворчого процесу, у якій суспільство знаходить своєрідні способи розвитку і втілення духовності людини, її емоційного та інтелектуального стану. Ця галузь суспільної практики заслуговує особливої уваги в силу того, що несе важливі функції утвердження людського в людині, формує ціннісне ставлення сучасника до навколишньої дійсності, розвиває оригінальні форми передачі наступним поколінням духовних надбань минулого.

Безперечно, мистецтво акумулює в собі значний досвід пізнання і освоєння дійсності відповідно до законів краси. Це ті закони, що дозволяють дитині діяти не лише вірно, але і красиво, виразно, витончено. Закони краси важко пояснити словами, формулами, проте їх можна передати за допомогою відчуття, співпереживання, творчого стану людини, художніх образів та мистецьких рішень, якщо спрямувати роботу на уроках музики в початковій школі на основі культурологічного методу. Звідси виникає необхідність послідовної підготовки людини до взаємодії зі світом мистецтва, сприймання і освоєння творів художньої культури.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДСИЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

Наявність мистецтва у культурологічному процесі суспільства передбачає обґрунтування основних принципів та підходів до його використання в системі освіти. В Україні це питання набуває відчутної гостроти у зв'язку з тим, що громадська думка високо оцінює роль мистецтва, усвідомлює його функціональну значущість у культуротворчому процесі. Культурологічні чинники підсилять ефективність початкової музичної освіти, якщо будуть враховані аспекти функціонування музичного мистецтва в культурному контексті. Осмислення мистецтва як складової культури має методологічне значення, оскільки орієнтує дитину на дотримання комплексного, а саме – гносеологічного, соціологічного та ментального підходу до нього. Музичне мистецтво виступає як феномен культури не завдяки простій сумі його елементів, а будучи складовою цілісної соціально функціонуючої системи, яка вирішує гуманістичні, ціннісні, етичні, духовно-сміслові завдання в початковій музичній освіті. В гносеологічному (пізнавальному) плані мистецтво має постати як своєрідна форма проникнення в сутність та смислові засади дійсності як такі, що споріднені собі і входять в емоційно-чуттєвий стан та настрої дитини. Гносеологія має виконати важливу роль у знаходженні відповіді на питання про сутність, зміст, види, способи художньо-образного освоєння дійсності. При цьому головними критеріями мають бути: глибина ідеї, цілісність художнього образу, насиченість естетичного рішення функціональним змістом тощо. Гносеологічний підхід у сфері початкової музичної освіти має зорієнтувати учнів на глибоке сприймання, оцінку, інтерпретацію явищ художньо-естетичного змісту. В соціологічному плані мистецький твір має бути включеним в культурне життя суспільства (він є продуктом не лише художньої діяльності, але і всього процесу соціального функціонування культури). Поза цим процесом не існує не лише окремого художнього твору, а явища мистецтва та мистецького життя взагалі. Отже, все життя культури, її рівень, її складники та цінності мають постати умовою правильного розуміння мистецтва та його творів. В ментальному (духовному) плані музичне мистецтво має бути результатом активності як індивідуальної, так і суспільної свідомості. Всі складові суспільної свідомості функціонують в єдиному культурному просторі, що окреслюється їх взаємозв'язками. Ці взаємозв'язки і взаємодії мінялись від епохи до епохи, і в кожному епоху виникали свої ведучі і домінуючі форми суспільної свідомості. В деяких культурах мистецтву належало провідне місце, в

інших культура поставала залежною від релігії, політики тощо. Але варто уникати спрощеного підходу до розгляду мистецтва і не вважати цілком автономною сферою життя; навпаки, як органічний феномен культури, мистецтво “проростає” у численні її інші складові, вступає з ним у взаємодії та взаємовпливи, збагачуючи життя людини.

Важливого значення у оновленні музичної освіти набуває формування здатності молодших школярів орієнтуватись у естетичних цінностях. Розвиток цієї здатності має досягатись шляхом ознайомлення дітей із шедеврами світової культури як музичної, так і представленої іншими видами мистецтва. Вивчення світових шедеврів має бути спрямовано на естетичне виховання: формування культури людських почуттів, що реалізуються у творчому ставленні індивіда в умінні відчувати, бачити, розуміти, творити красу в мистецтві та житті. Основу культурологічного підходу до опанування естетичними цінностями в системі освіти має визначити культурологічна ідея, яка зорієнтує осмислення будь-якого явища дійсності у тісному взаємозв'язку об'єктивного і суб'єктивного, соціального і особистісного, минулого і майбутнього, художнього і естетичного. Усвідомлення цього підходу відбувається на етапах соціально-історичного розвитку суспільства, коли дитина намагається вирішувати проблеми життєдіяльності у тісному зв'язку культурологічною ситуацією. Це означає, що свідомість дитини не повинна обмежуватись бажанням пізнати світ, виявити своє ставлення до дійсності. Вона має прагнути гармонізувати існуючі компоненти свого відношення і тим самим стверджувати систему естетичних цінностей. У цій системі знаходить своє вираження ідея культурної цілісності, яка спрямована на ствердження потенціалу дійсності і школяра, розвиток і зміцнення об'єктивних і суб'єктивних передумов суспільного і особистого життя. В організації навчально-виховного процесу на уроках музики в початковій школі потрібно пам'ятати, що музична культура суспільства і музична культура особистості функціонують у генетичному взаємозв'язку, формування духовного світу школярів засобами мистецтва неможливе без опанування цінностями національної культури, глибинного осягнення вікових традицій українського народу, спадкоємцями яких вони стануть у майбутньому. Спілкування з світовими шедеврами різних часів і національних традицій має прищепити сучасним школярам художній смак, і здатність орієнтуватись в розмаїтті музики, яка звучить навколо. Але процес музично-естетичного виховання в початковій музичній

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДСИЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

освіті у культуротворчому процесі має спрямовуватись у площину ознайомлення дітей з цінностями шедеврів світової культури на основі виявлення індивідуальних художніх здібностей, формування різнобічних естетичних потреб та інтересів, смаку та творчого начала, але й відбутися засвоєння ним змісту духовного життя і естетичного ідеалу конкретної історичної епохи. Тобто, застосування культурологічних чинників вирішення актуальних творчих проблем на уроках музики в початковій школі свідчать про те, що вони володіють такими унікальними характеристиками, які дозволяють нам глибше та повніше осмислити можливості дитини в її ставленні до світу, побачити школяра не лише в якості істоти, що постає глибоко спорідненою зі світом, здатною його пережити, чуттєво-емоційно заглиблюватись в його приховані властивості і в цілому набувати риси суб'єкта, що перебуває у повноцінному та багатогранному діалозі зі світом. Звернення до мистецтва, як до вирішальної складової культури, дозволяє виявити та осмислити як його найважливіші риси та особливості, так і цінність самої культури.

Культурологічний підхід має сягати і процесів сприйняття школярів і процесів творення музики. Кожна дитина в процесі сприйняття творів мистецтва у певній культурі вводить сприйняте у контекст своїх уявлень, принципів, ідеалів, нормативів, внаслідок чого "прочитує" мистецький твір унікально. Ось чому збагачення естетичного досвіду школяра передбачає активну комунікацію, спілкування з метою обміну враженнями, асоціаціями, причитуваннями змісту певного твору.

Сила емоційного впливу, що міститься у творах світового мистецтва має активізувати уяву, творчу активність суб'єкта сприйняття. Саме тому вона має відігравати визначну роль у формуванні культури почуттів, розв'язуванні завдання естетичного розвитку, художнього сприйняття і творчого початку особистості. Активізація мислення засобами світового музичного мистецтва у культурологічному процесі початкової музичної освіти має сприяти більш складним розумовим операціям, розширенню музичних уявлень, підвищенню усвідомленості, асоціативності, вибірковості музичного сприйняття і створенню передумов для переходу його (сприйняття) на більш високу ступінь – від чуттєвого до чуттєво – логічного. Культурологічний підхід дозволяє дитині знаходити те, що він відчуває або сприймає у житті і узгоджувати здобуте з більш широкою панорамою ціннісних відносин, враховувати при

цьому здобутки минулого, можливі варіанти вирішення окремих соціальних і культурних питань. Тобто, дитина виносить свою думку на матеріал інваріантного досвіду, стверджує її з врахуванням позицій і орієнтації інших учасників культуротворчого процесу.

Культурологія для кожного виду мистецтва є основою творчого процесу. Композитор, який при створенні музики орієнтується на культурологічний метод, виявляє мислення, завдяки якому емоційно-чуттєве сприйняття дійсності наповнюється глибоким змістом, набуває філософського характеру, узгоджується з його внутрішніми переконаннями. Своєрідність мислення дитини, зорієнтованого на культурологію, полягає в тому, що воно активно спирається на попередній естетичний досвід і при цьому не втрачає оригінальності особистісного естетичного освоєння дійсності. Завдяки культурологічному підходу музична творчість в початковій школі більше тяжіє до узагальнення, зміцнення системоутворюючих проявів.

У змісті сучасного навчання у початковій школі фактично не надано місця молодіжній субкультурі, у світі якої живуть сучасні школярі. Культурологічні чинники оновлення музичної освіти передбачають і цей аспект змістового наповнення навчальних програм, сприяючи орієнтації дітей у просторі розважальних жанрів, розвитку їх здатності до відбору естетично цілого від псевдокультурного.

Важливість означеного питання полягає в тому, що молодіжна субкультура має великий виховний потенціал, є одним з основних джерел пізнання школярами світу і самих себе, сприяє формуванню їхнього світогляду. За допомогою музики учні мають не тільки залучитися до культурної спадщини, але й повинні самовиразитися через творчу діяльність, що припускає пошук власної ідентичності і шляхів реалізації своїх потенційних можливостей. В період, коли музика стала легкодоступною, і цьому сприяють радіо, телебачення тощо, вона перетворюється практично на шум. Діти відвикають слухати музику всерйоз.

Якщо школярі будуть чути високохудожню музику, у них має накопичуватися досвід переживання і усвідомлення цінних в художньому відношенні інтонацій музики різних епох і стилів, сформуватися основи музичного смаку. Оскільки музика впливає на суб'єкта через навколишнє середовище, дитину з метою її музичного розвитку треба "оточувати" світом духовних цінностей, переживання і розуміння яких сприятиме музичному становленню, формуватиме власну точку зору на зміст музики. Потрібно

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПІДСИЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОЧАТКОВОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

допомогтися того, щоб у процесі музичного виховання отримання знань, умінь і навичок сприяло накопиченню їх уподобань, інтересів, потреб, музичного мислення, уяви, смаків. В контексті культурологічної освіченості діти мають визначати художню нерівноцінність не лише окремих творів, а й цілих стилів, напрямків, епох. Культурологічний підхід у визначенні естетично цінного передбачає цілеспрямоване залучення всіх суб'єктів навчального процесу до цінностей музичної культури, освоєння ними форм і методів спілкування з культурною спадщиною минулого і сучасності, формування навичок творчої діяльності і усвідомлення загальнолюдських цінностей. Результатом такої діяльності має стати особистісна музична культура, в якій концентруються естетичні, мистецтвознавчі та загальнокультурологічні знання, а рівноцінними полюсами – універсальні та особистісно-індивідуальні поняття у виборі високохудожніх творів.

Усуненню ризику протилежної дії молодіжної субкультури (від асоціативних вчинків до адитивної поведінки) має сприяти цілеспрямований педагогічний вплив, який, використовуючи матеріал музичної субкультури молодших школярів, сформує національну свідомість, моральність, культуру міжетнічних відносин. Такий підхід вимагає поглиблення фахової підготовки учителів за рахунок цілісного культурологічного світогляду, вміння аналізувати і синтезувати музичні явища, виявляти їх естетичні цінності та моральні якості. Сучасний учитель музики початкової школи повинен бути музично-освіченою особистістю. Для цього йому необхідно подолати відокремленість музичних знань, осмислити культурологічні явища в контексті цілісної музичної картини світу за фундаментальними принципами вивчення музичних явищ (історизму, залучення суб'єктів навчального процесу до творчої діяльності). Вдосконалення методики музичного навчання в початковій школі має торкатись забезпечення культурологічної орієнтації, пошуків ефективних шляхів музичного навчання на основі світових шедеврів культури. До навчального репертуару мають входити як твори української національної культури, так і віковічні духовні надбання музики,

які б сприяли розвитку музичної культури молодших школярів. В програмах має бути розв'язане найважливіше завдання – передача учням культурологічних знань як із музичних шедеврів світової культури, так і інших видів мистецтва. Це має відбутися, тому що суспільство повинно зрозуміти, що культурі почуттів дітей потрібно учити так само, як і навчати основам наук. Модернізація початкової музичної освіти має відбутися у забезпеченні культурологічних чинників шляхом ознайомлення школярів із шедеврами світової культури.

Висновки. Отже, ефективність початкової музичної освіти підсилиться завдяки актуалізації культурологічних чинників. На вираженому поєднанні нового з традиційним має ґрунтуватися положення щодо функції культурологічних чинників у оновленні початкової музичної освіти. Завдяки урокам музики молодші школярі мають самореалізуватися та набути високого соціального досвіду через художні образи. Важливого значення у оновленні музичної освіти має набути орієнтація молодших школярів у естетичних цінностях, яка повинна досягатись шляхом ознайомлення дітей із шедеврами світової культури. Культурологічні чинники оновлення музичної освіти мають передбачити і надання належного місця молодіжній субкультурі у сучасному навчанні, і орієнтації дітей у просторі розважальних жанрів. Коригування методики музичного навчання в початковій школі має містити і культурологічну орієнтацію. Важливим завданням модернізації початкової музичної освіти має стати забезпечення культурологічної спрямованості у підготовці учителів музики для молодших школярів.

Перспективи наукових розвідок вбачаємо у розробці методологічних аспектів ефективного використання культурологічного підходу у початковій музичній освіті в Україні.

1. Зязюн І.А. *Естетичні засади розвитку особистості // Мистецтво у розвитку особистості: Монографія / За ред., передмова та післямова Н.Г. Ничкало. – Чернівці: Зелена Буковина, 2006. – 224 с.*

2. Сохор А.Н. *Вопросы социологии и эстетики музыки: сб. статей / А.Н. Сохор. – Вып.1. – Л.: Советский композитор, 1980. – 296 с.*

Стаття надійшла до редакції 13.03.2012

